

Osobine ličnosti i socijalni faktori kao odrednice konzumacije cigareta i alkohola kod adolescenata

Kalebić Maglica, Barbara; Martinac Dorčić, Tamara

Source / Izvornik: **Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja, 2015, 24, 197 - 217**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.5559/di.24.2.02>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:434971>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

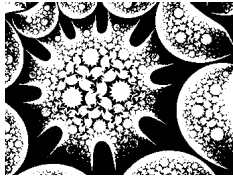
Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

doi:10.5559/di.24.2.02

OSOBINE LIČNOSTI I SOCIJALNI FAKTORI KAO ODREDNICE KONZUMACIJE CIGARETA I ALKOHOLA KOD ADOLESCENATA

Barbara KALEBIĆ MAGLICA, Tamara MARTINAC DORČIĆ
Filozofski fakultet, Rijeka

UDK: 159.923-053.6:178
159.922.8:178
316.62-053.6:178

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 18. 3. 2015.

Prikazani su rezultati proizašli iz znanstvenog projekta "Ličnost, emocije i socijalni procesi kao odrednice zdravstvenih ishoda" (/uniri_projects/334), koji se provodi uz potporu Sveučilišta u Rijeci.

Cilj je ovoga istraživanja ispitati ulogu dispozicijskih i socijalnih faktora u objašnjenju učestalosti konzumacije cigareta i alkohola kod adolescenata u dvije vremenske točke u razmaku od dvije godine. Na uzorku od 126 srednjoškolaca prosječne dobi od 15 godina ispitan je doprinos osobina ličnosti Petofaktorskoga modela, percepcija konzumacije cigareta i alkohola kod prijatelja i roditelja, kao i percipirane reakcije prijatelja i roditelja u objašnjenju trenutačne konzumacije cigareta i alkohola (T1), kao i one mjerene dvije godine kasnije (T2). Dobiveni rezultati pokazuju da je pozitivna reakcija prijatelja važna i za trenutačnu učestalost konzumacije cigareta i alkohola, kao i za onu mjerenu dvije godine kasnije. Uloga roditelja kao modela za konzumaciju važna je samo za trenutačna rizična ponašanja. Efekti osobina ličnosti dobiveni su za konzumaciju alkohola u obje točke mjerenja te za konzumaciju cigareta u T2. Rezultati ovoga istraživanja upućuju na važnost roditelja i prijatelja kao modela u oblikovanju navedenih ponašanja te mogu pomoći u identifikaciji onih pojedinaca koji, s obzirom na osobine ličnosti, imaju povećan rizik za štetna zdravstvena ponašanja.

Ključne riječi: adolescenti, konzumacija cigareta, konzumacija alkohola, osobine ličnosti, prijatelji, roditelji

Barbara Kalebić Maglica, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Odsjek za psihologiju, Sveučilišna avenija 4, 51 000 Rijeka, Hrvatska.
E-mail: bkalebic@ffri.hr

UVOD

Konzumacija cigareta i alkohola raširena su rizična ponašanja s kojima se započinje u ranoj adolescenciji (Connor, George, Gullo, Kelly i Young, 2011). Istraživanja pokazuju da mladi počinju pušiti cigarete, odnosno piti alkohol, u dobi od 13 ili 14 godina (npr. Kokkevi, Richardson, Florescu, Kuzman i Stergar, 2007; Sarafino, 1998).

Podaci dobiveni istraživanjem European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs (ESPAD, 2011), provedenim na više od 100 000 osoba prosječne dobi od 15,8 godina u 36 zemalja, pokazuju da je 41% mladih u Hrvatskoj konzumiralo cigarete u zadnjih mjesec dana, dok je alkohol uzimalo njih 66%. To je više u odnosu na prosjek ispitanih zemalja, koji za cigarete iznosi 28%, a za alkohol 57%, što Hrvatsku svrstava među zemlje s visokom prevalencijom konzumacije cigareta i alkohola kod mladih.

Što se spolnih razlika u konzumaciji cigareta i alkohola tiče, rezultati istraživanja nisu konzistentni. Neka istraživanja pokazuju da žene češće konzumiraju cigarete od muškaraca (npr. Aaron i sur., 1995; Piko, Bak i Gibbons, 2007), dok novija istraživanja pokazuju da su muškarci ti koji češće puše cigarete (npr. Bhounsule, Abughosh, Essien i Sansgiry, 2013; Haug, Schaub, Gross, John i Meyer, 2013). Isto tako, istraživanja (npr. Haug i sur., 2013; Nolen-Hoeksema, 2004; Piko, 2006) nalaze da muškarci u većoj mjeri konzumiraju alkoholna pića, dok druga (npr. Pirkle i Richter, 2006) upućuju na učestaliju konzumaciju alkohola kod žena. Rezultati istraživanja provedenog u Hrvatskoj na reprezentativnom uzorku od 4756 ispitanika (Glavak Tkalić, Miletić i Sakoman, 2013) pokazuju da muškarci učestalije posežu za cigaretama i alkoholom i u kategoriji mladih odraslih (15-34 godine), ali i na ukupnom uzorku (15-64 godine).

Witt (2007) navodi da u razdoblju adolescencije (12-17 godina) postoji sličan obrazac konzumacije alkohola kod djevojaka i mladića i oko učestalosti i količine, međutim, nakon tog razdoblja specifični obrasci i prevalencija konzumacije alkohola počinju se razlikovati između spolova. Tako žene konzumiraju alkohol u više situacija, ali u manjim količinama, za razliku od muškaraca, koji učestalije piju alkohol i popiju više alkohola u nekoj situaciji (Dawson, 1996).

U zadnjih dvadesetak godina mnogi su istraživači ispitivali psihosocijalne čimbenike koji su povezani s razvojem zdravstvenih problema (npr. Baban i Craciun, 2007; Bermúdez, 1999). Rizična zdravstvena ponašanja jedan su od čimbenika koji je negativno povezan sa zdravstvenim ishodima, pa se pažnja posvećuje razlozima i mehanizmima koji objašnjavaju zašto ljudi ustraju u rizičnim ponašanjima, čak i kad znaju da su ona rizik za zdravlje.

U literaturi se spominju dva pristupa koja pokušavaju objasniti razloge zbog kojih se pojedinci rizično ponašaju. Pretpostavka prvoga pristupa jest da su određene osobine ličnosti ono što predodređuje ili olakšava razvoj i održavanje određenih ponašanja, a drugi je pristup usmjeren na analizu kognitivnih, afektivnih, motivacijskih, situacijskih i kontekstualnih faktora koji objašnjavaju ponašanja pojedinaca (Baban i Craiun, 2007; Bermúdez, 1999).

Osobine ličnosti i rizična zdravstvena ponašanja

Neke varijable ličnosti predodređuju pojedince da se ponašaju tako da to može biti opasno za njihovo zdravlje. Najčešće ispitivane varijable ličnosti jesu one obuhvaćene Petofaktorskim modelom ličnosti. Rezultati istraživanja pokazuju da je ekstraverzija pozitivno povezana s rizičnim i delinkventnim ponašanjima (npr. Kubička, Matějček, Dytrich i Roth, 2001; Shadel, Niaura, Goldstein i Abrams, 2000), slično kao i neuroticizam (Lauriola i Levin, 2001; Markey, 2002; Trobst, Herbst, Masters i Costa, 2002). Ugodnost i savjesnost zaštitni su faktori za rizična i delinkventna ponašanja (npr. Kubička i sur., 2001; Markey, Ericksen, Markey i Tinsley, 2001; Markey, Markey i Tinsley, 2003; Trobst i sur., 2002). Što se otvorenosti prema iskustvima tiče, rezultati istraživanja nisu konzistentni. Naime, neka istraživanja pokazuju da je otvorenost prema iskustvima pozitivno povezana s rizičnim ponašanjima (npr. Markey i sur., 2003), dok neka druga pokazuju da je otvorenost negativno povezana s bježanjem iz škole (Lounsbury, Steel, Loveland i Gibson, 2004), pušenjem i konzumacijom alkohola (Shadel i sur., 2000).

Specifične spolne obrasce povezanosti osobina ličnosti s rizičnim zdravstvenim ponašanjima dobivaju i Markey, Markey, Ericksen i Tinsley (2006) na uzorku djece od 10 godina. Rezultati toga istraživanja pokazuju da je ugodnost negativno povezana s konzumacijom cigareta, alkohola i marihuane i kod djevojčica i kod dječaka. Pozitivnu povezanost s navedenim rizičnim ponašanjima imaju neuroticizam i introverzija kod djevojčica, a ekstraverzija kod dječaka.

Martin i Sher (1994) nalaze da su neuroticizam, niska savjesnost i ugodnost kod studenata povezani s problemima u konzumaciji alkohola mjerjenima tri godine kasnije. Dobiveni se rezultati mogu objasniti obrascima ponašanja koji karakteriziraju navedene osobine ličnosti, odnosno moguće je da zbog doživljavanja neugodnih emocionalnih stanja, poput anksioznosti, ljutnje, tuže te zbog poteškoća sa suočavanjem u stresnim situacijama, mladi u većoj mjeri posežu za alkoholom (McCrae i Costa, 1999).

Istraživanja koja ispituju vezu između osobina ličnosti i rizičnih zdravstvenih ponašanja važna su zbog identifikacije

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 24 (2015), BR. 2,
STR. 197-217

KALEBIĆ MAGLIĆA, B.,
MARTINAC ĐORČIĆ, T.:
OSOBINE LIČNOSTI...

individualnih razlika u frekvenciji, intenzitetu i/ili predisponiranosti za razvoj rizičnih ponašanja. Međutim, glavni je nedostatak ovakvih istraživanja taj što se rabe različiti konstrukti ličnosti, koji su često nejasni i mjereni različitim mjernim instrumentima (Smith i Williams, 1992). Daljnja istraživanja trebala bi se usmjeriti prema objašnjenju kako do navedenih promjena u strukturi ličnosti zapravo dolazi. Iako su osobine ličnosti stabilne, pojedinci mogu mijenjati obrasce svojega ponašanja, mišljenja ili osjećanja i kao rezultat terapije i intervencijskih programa, o čemu također treba voditi računa (John i Srivastava, 1999). Osim toga, osobine ličnosti ne objašnjavaju potpuno rizična zdravstvena ponašanja, stoga je za njihov opis potrebno razmotriti i neke druge procese.

Socijalni faktori povezani s rizičnim zdravstvenim ponašanjima

Postoji cijeli niz afektivnih, kognitivnih, motivacijskih i socijalnih čimbenika koji determiniraju pojedinca u tome da ustraje u nekom ponašanju unatoč svijesti o rizicima toga zdravstvenog ponašanja (Schwarzer, 2008). U ovom smo se radu usmjerili na socijalne faktore koji su povezani s rizičnim zdravstvenim ponašanjima, i to na ulogu roditelja i prijatelja.

Obiteljsko okruženje temeljni je kontekst unutar kojega djeca stvaraju predodžbe o međuljudskim odnosima i u kojem razvijaju obrasce socijalnih interakcija. Iskustva stečena u obitelji prenose i na odnose s drugim ljudima, osobito na odnose s vršnjacima. Adolescenti koji imaju bliske emocionalne veze s roditeljima društveniji su, odgovorniji, imaju više samopoštovanja i nižu razinu problematičnoga ili devijantnoga ponašanja u odnosu na one koji nemaju bliske odnose s roditeljima. Osim toga, otuđenost i manjak komunikacije u obitelji, kao i roditeljski stav o konzumiranju sredstava ovisnosti, znatno utječu na ponašanje adolescenta (Deković i Raboteg-Šarić, 1997). Tako npr. neka istraživanja pokazuju da ako roditelji konzumiraju cigarete i alkohol, to će biti pozitivno povezano s konzumacijom kod njihove djece (npr. Green, Macintyre, West i Ecob, 2006; Siziya, Rudatsikira, Muula i Ntata, 2007). Konzumacija alkohola u roditelja posredno djeluje na razvoj pozitivnijih prototipova osobe koja konzumira alkohol kod adolescenata (Blanton, Gibbons, Gerrard, Conger i Smith, 1997), odnosno veća konzumacija alkohola kod roditelja pozitivno je povezana s većom sklonosti adolescenata da se druže s vršnjacima koji konzumiraju alkohol, a uključivanje u takve grupe dovodi do razvoja pozitivnih prototipova vršnjaka koji konzumiraju alkohol. Istraživanja pokazuju da je komunikacija između roditelja i djeteta vezana uz pravila i disciplinu zaštitni faktor za konzumaciju sredstava ovisnosti (Ennett, Bauman, Foshee, Pemberton i Hicks, 2001).

Prijatelji i grupe vršnjaka također su važni socijalizacijski čimbenici, i to pogotovo u razdoblju adolescencije. Prijatelji pružaju jedinstven socijalizacijski kontekst za razvoj osnovnih socijalnih vještina, kao što su dijeljenje ili rješavanje konflikta (Hartup, 1996). Osim toga, oni pružaju razne oblike podrške te utječu na ponašanja, ciljeve i stavove, i to izravno (npr. imitacijom, socijalnim potkrepljivanjem ili pritiskom) i/ili neizravno (npr. oblikovanjem stavova ili očekivanja), što može imati i pozitivne i negativne efekte na razvoj adolescenata (Berndt, 2002; Berndt i Murphy, 2002).

Istraživanja pokazuju da se utjecaj vršnjaka povećava s dobi, i to pogotovo što se tiče rizičnih ponašanja (Ary, Tildesley, Hops i Andrews, 1993; Duncan, Duncan i Hops, 1994; Haug i sur., 2013), pri čemu prijatelji imaju veći utjecaj na životne izbore (poput pijenja alkohola ili pušenja cigareta), dok roditelji imaju veći utjecaj na razvoj vrijednosti i životnih ciljeva (Ennet i Bauman, 1991; Gerrard, Gibbons, Zhao, Russell i Reis-Bergan, 1999).

Roditelji se često brinu da će njihova djeca "upasti u loše društvo" te da će zbog grupnoga pritiska prijatelja isprobavati one oblike ponašanja koji su suprotni roditeljskim očekivanjima. Windle (1994) nalazi da problematično ponašanje adolescenata ima jači utjecaj na izbor prijatelja negoli što grupa vršnjaka ima na ponašanje adolescenata. Dakle, prijatelji biraju jedni druge na temelju sličnih osobina (npr. agresivnost, devijantnost, depresivnost). Prema nekim istraživanjima, druženje s prijateljima koji konzumiraju sredstva ovisnosti ili se devijantno ponašaju najvažniji je prediktor rizičnoga/devijantnoga ponašanja adolescenata, poput konzumacije cigareta i alkohola (npr. Bhounsule i sur., 2013; Curran, Stice i Chassin, 1997; Kokkevi i sur., 2007; Siziya i sur., 2007; Swadi, 1999). Blanton i sur. (1997) nalaze da adolescenti koji se druže s prijateljima koji rabe ili podržavaju upotrebu sredstava ovisnosti imaju pozitivnije slike o vršnjacima koji konzumiraju cigarete ili alkohol, što onda predviđa i njihovu trenutačnu konzumaciju navedenih sredstava.

Iz dobivenih se navoda može zaključiti da su osobine ličnosti povezane s rizičnim zdravstvenim ponašanjima te da roditelji i prijatelji imaju važnu ulogu u konzumaciji sredstava ovisnosti. Međutim, manje je poznato kako se mijenja uloga navedenih čimbenika tijekom adolescencije, odnosno postoje li razlike u neposrednoj i odgođenoj ulozi spomenutih čimbenika u konzumaciji cigareta i alkohola.

Stoga je cilj ovoga istraživanja ispitati ulogu i dispozicijskih i socijalnih faktora u objašnjenju učestalosti konzumacije cigareta i alkohola kod adolescenata, odnosno ispitati koliko osobine Petofaktorskoga modela ličnosti objašnjavaju kon-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 24 (2015), BR. 2,
STR. 197-217

KALEBIĆ MAGLIĆA, B.,
MARTINAC ĐORČIĆ, T.:
OSObine LIČNOSTI...

zumaciju cigareta i alkohola mjerenu u dvije vremenske točke te koliko socijalni faktori (konzumacija cigareta i alkohola u roditelja i prijatelja te njihove reakcije na ispitanikovu konzumaciju) objašnjavaju navedena rizična ponašanja adolescenata povrh osobina ličnosti. Osim toga, ispitat će se spolne razlike u konzumaciji cigareta i alkohola, kao i promjene navedenih ponašanja adolescenata tijekom vremena. Hipoteza istraživanja jest da će osobine ličnosti imati efekte na konzumaciju cigareta i alkohola u obje vremenske točke, pri čemu će ekstrasverzija i neuroticizam biti pozitivno, a ugodnost i savjesnost negativno povezani s konzumacijom cigareta i alkohola. Socijalni faktori će povrh osobina ličnosti značajno objašnjavati ispitana rizična zdravstvena ponašanja, pri čemu će prijatelji imati efekt na konzumaciju cigareta i alkohola u obje točke mjerenja, za razliku od roditelja, koji će imati važniju ulogu u ranijoj dobi. Mladići će učestalije konzumirati cigarete i alkohol, a navedena rizična ponašanja bit će učestalija u starijoj dobi.

METODA

Ispitanici i postupak

Istraživanje je provedeno u sklopu većega projekta koji se provodio u četiri srednje škole u gradu Rijeci u razmaku od dvije godine. U prvom dijelu istraživanja (T1) sudjelovao je 341 učenik (63% djevojaka), a u drugom dijelu (T2) 126 učenika (57% djevojaka). U analizu su uzeti podaci 126 adolescenata koji su sudjelovali u obje točke mjerenja. Dob ispitanika u prvom dijelu istraživanja kretala se od 14 do 16 godina ($M = 15,38$ godina, $SD = 0,61$ godina), a u drugom dijelu prosječna dob iznosila je 17,38 godina. Glavni razlozi otpadanja ispitanika jesu završavanje srednje škole (53% ispitanika od početnih 341 završilo je školu), kao i odsutnost iz škole u vrijeme ispitivanja i nekorištenje iste šifre na upitnicima u dvije točke mjerenja (10,1% ispitanika početnog uzorka). Ispitanici koji su sudjelovali u obje točke mjerenja i oni koji su sudjelovali samo u prvom dijelu nisu se međusobno razlikovali u demografskim podacima (broju braće/sestara, broju članova obitelji, obrazovanju roditelja i financijskim prihodima).

U prvom dijelu istraživanja ispitanici su ispunili upitnik ličnosti, upitnik uloge roditelja i prijatelja u konzumaciji cigareta i alkohola te upitnik učestalosti konzumacije cigareta i alkohola. Nakon dvije godine ispitanici su ponovno ispunili upitnik učestalosti konzumacije cigareta i alkohola. Sudjelovanje u istraživanju bilo je dobrovoljno i anonimno. Od ispitanika se tražilo da na upitnike napišu svoju šifru koju su trebali zapamtiti do druge točke mjerenja.

Instrumentarij

Osobine ličnosti ispitane su *Petofaktorskim upitnikom ličnosti* (BFI) (John, Donahue i Kentle, 1991; prema John i Srivastava, 1999), strukturu kojega su na hrvatskom jeziku provjerili Kardum, Gračanin i Hudek-Knežević (2006). Upitnik se sastoji od 44 čestice u obliku kratkih verbalnih fraza, a zadatak sudionika jest da procijene vide li sebe kao osobu koja ima navedene osobine (npr. depresivna, otvorena, društvena). Odgovori se boduju na ljestvici Likertova tipa od 5 stupnjeva (0 – *uopće se ne slažem* do 4 – *potpuno se slažem*).

BFI sadržajno dobro pokriva svih pet dimenzija (otvorenost prema iskustvima, savjesnost, neuroticizam, ekstraverzija i ugodnost) i ima zadovoljavajuće psihometrijske karakteristike, usprkos svojoj jednostavnosti i kratkoći (John i Srivastava, 1999).

Upitnik je upotrijebljen i na hrvatskim uzorcima, a pouzdanosti unutarnje konzistencije (Cronbach-alpha) zadovoljavajuće su i kreću se od 0,72 do 0,82 (Kardum i sur., 2006).

U Tablici 1 prikazani su deskriptivni podaci te koeficijenti pouzdanosti (Cronbach-alpha) za svaku dimenziju Upitnika ličnosti dobiveni u ovom istraživanju.

➔ TABLICA 1
Prosječne vrijednosti, rasponi rezultata i koeficijenti pouzdanosti za dimenzije Petofaktorskoga modela

Ljestvice	M	SD	Dobiveni raspon	Alpha
Otvorenost	34,46	4,69	21-47	0,64
Savjesnost	30,60	4,52	21-42	0,61
Neuroticizam	20,53	4,22	12-31	0,61
Ekstraverzija	29,55	3,94	19-38	0,64
Ugodnost	34,40	4,13	21-43	0,60

Iz prethodne tablice vidi se da su dobiveni koeficijenti unutarnje konzistencije svih ljestvica Upitnika ličnosti niži od onih koje navode Kardum i sur. (2006). Mogući razlog dobivenih razlika u visini koeficijenata leži u različitoj dobnoj strukturi uzorka. Naime, u istraživanju Karduma i sur. (2006) ispitanici su bili studenti od 17 do 36 godina.

Upitnik uloge roditelja i prijatelja konstruiran je za potrebe ovoga istraživanja. Njime se ispituje percepcija učestalosti konzumacije cigareta i alkohola kod roditelja i prijatelja te percepcija reakcija prijatelja i roditelja na konzumaciju cigareta i alkohola kod sudionika.

Učestalost konzumacije cigareta i alkohola kod roditelja i prijatelja ispitana je sa četiri tvrdnje (za cigarete – 1 tvrdnja, pivo, vino i žestoka alkoholna pića – 3 tvrdnje) na skali od 6 stupnjeva (1 – *nikada* do 6 – *svakodnevno*). Tvrdnje koje ispituju učestalost konzumacije vina, piva i žestokih alkoholnih pića zbrojene su, i to posebno za prijatelje i roditelje. Viši rezultat upućuje na učestaliju konzumaciju cigareta, odnosno alkohola.

Koeficijenti korelacija između konzumacije piva, vina i žestokih alkoholnih pića kod prijatelja kreću se od 0,64 do 0,82, a kod roditelja od 0,41 do 0,56 (svi koeficijenti značajni su na razini od $p < 0,01$). Koeficijent pouzdanosti (Cronbach-alpha) za konzumaciju alkohola kod prijatelja iznosi 0,89, a kod roditelja 0,74.

Reakcije roditelja i prijatelja na ispitaničkovu konzumaciju cigareta i alkohola ispitane su s osam pitanja (*Što misliš kako bi tvoji roditelji/prijatelji reagirali da saznaju da koristiš cigarete/ pivo/ vino/ žestoka alkoholna pića?*) i odgovorima na skali od 5 stupnjeva (1 – *izrazito negativno* do 5 – *izrazito pozitivno*). Tvrdnje za reakcije prijatelja, odnosno roditelja, na konzumaciju piva, vina i žestokih alkoholnih pića zbrojene su, pri čemu viši rezultat upućuje na pozitivniju reakciju roditelja/prijatelja. Koeficijenti korelacija između reakcija prijatelja na svaku pojedinu vrstu alkoholnih pića kreću se od 0,72 do 0,85, a za roditeljske reakcije od 0,59 do 0,88 (svi koeficijenti značajni su na razini $p < 0,01$). Koeficijent pouzdanosti (Cronbach-alpha) za reakciju prijatelja na konzumaciju iznosi 0,91, a za reakciju roditelja na konzumaciju 0,88.

U Tablici 2 prikazani su deskriptivni podaci za učestalost konzumacije cigareta i alkohola u prijatelja i roditelja te njihove reakcije na sudionikovu konzumaciju navedenih sredstava ovisnosti.

● **TABLICA 2**
Deskriptivni podaci za učestalost konzumacije cigareta i alkohola u prijatelja i roditelja te percipirane reakcije na konzumaciju navedenih sredstava ovisnosti

Ljestvice	M	SD	Dobiveni raspon	Alpha
Učestalost konzumacije cigareta – roditelji	3,46	2,32	1-6	-
Učestalost konzumacije cigareta – prijatelji	4,81	1,72	1-6	-
Učestalost konzumacije alkohola – roditelji	10,65	2,83	3-17	0,74
Učestalost konzumacije alkohola – prijatelji	11,40	3,35	3-18	0,89
Reakcija roditelja – cigarete	1,85	0,86	1-5	-
Reakcija prijatelja – cigarete	3,09	0,96	1-5	-
Reakcija roditelja – alkohol	6,93	2,45	3-15	0,88
Reakcija prijatelja – alkohol	9,60	2,45	3-15	0,91

Učestalost konzumacije cigareta ispitana je jednom tvrdnjom, a *konzumacija alkohola* ispitana je trima tvrdnjama (posebno za pivo, vino i žestoka alkoholna pića) na skali od 5 stupnjeva (1 – *nikada* do 5 – *svaki dan*), i to dvaput u razmaku od 2 godine. Viši rezultat upućuje na učestaliju konzumaciju cigareta, odnosno alkohola.

Koeficijenti korelacija između konzumacije piva, vina i žestokih alkoholnih pića kreću se u rasponu od 0,42 do 0,66 u T1 i od 0,31 do 0,61 u T2 (svi koeficijenti korelacija značajni su na razini $p < 0,01$). Koeficijent pouzdanosti (Cronbach-alpha) za konzumaciju alkohola u T1 iznosi 0,78, a u T2 0,73.

REZULTATI

Učestalost konzumiranja cigareta i alkoholnih pića

Iz Tablice 3, u kojoj su prikazane relativne frekvencije konzumacije cigareta i vrsta alkoholnih pića u dvije točke mjerenja, može se vidjeti da mladići učestalije konzumiraju alkoholna pića od djevojaka, dok djevojke učestalije puše cigarete.

			Nikada	Nekoliko puta godišnje	Nekoliko puta mjesečno	Nekoliko puta tjedno	Svakodnevno
T1	Cigarete	M	72,7	9,1	4,5	2,3	11,4
		Ž	48,7	17,9	7,7	6,4	19,2
	Pivo	M	22,7	18,2	47,7	9,1	2,3
		Ž	37,2	35,9	20,5	5,1	1,3
	Vino	M	18,2	47,7	29,5	4,5	0
		Ž	37,2	33,3	24,4	5,1	0
Žestoka pića	M	31,8	45,5	11,4	11,4	0	
	Ž	37,2	34,6	26,9	1,3	0	
T2	Cigarete	M	47,7	11,4	2,3	6,8	31,8
		Ž	37,2	11,5	10,3	7,7	33,3
	Pivo	M	6,8	6,8	56,8	27,3	2,3
		Ž	29,5	26,9	39,7	3,8	0
	Vino	M	0	29,5	56,8	11,4	2,3
		Ž	19,2	32,1	42,3	6,4	0
Žestoka pića	M	9,1	40,9	45,5	2,3	2,3	
	Ž	19,2	35,9	41	3,8	0	

TABLETA 3
Relativne frekvencije konzumacije cigareta i alkoholnih pića s obzirom na vrijeme mjerenja (T1 i T2) i spol

Kako bi se ispitalo postoje li statistički značajne razlike u konzumaciji cigareta i ukupnog alkohola s obzirom na spol i vrijeme mjerenja, provedene su dvije dvosmjerne analize varijance s ponovljenim mjerenjima.

Što se konzumacije cigareta tiče, dobiveni rezultati pokazuju da postoji glavni efekt vremena mjerenja ($F_{(1,120)} = 37,63$; $p < 0,01$; $\eta^2 = 0,24$), pri čemu je konzumacija cigareta učestalija u drugom mjerenu ($M_1 = 2,08$, $SD_1 = 1,52$; $M_2 = 2,80$, $SD_2 = 1,77$). Nije dobiven glavni efekt spola na konzumaciju cigareta, kao ni interakcijski efekt.

Rezultati pokazuju da ispitanici učestalije konzumiraju alkohol u drugoj točki mjerenja ($F_{(1,120)} = 33,54$; $p < 0,01$; $\eta^2 = 0,22$; $M_1 = 2,06$, $SD_1 = 0,78$; $M_2 = 2,47$, $SD_2 = 0,71$) te da mladići više konzumiraju alkohol od djevojaka ($F_{(1,120)} = 13,63$; $p < 0,01$; $\eta^2 = 0,10$; $M_m = 2,53$, $SD_m = 0,70$; $M_ž = 2,12$, $SD_ž = 0,73$). Nije dobiven interakcijski efekt vremena mjerenja i spola na učestalost pijenja alkohola. Dobiveni rezultati koji se odnose na spolne i dobne razlike u učestalosti konzumacije alkohola već su ranije komentirani u istraživanju Kalebić Maglica i Martinac Dorčić (u tisku).

Uloga dispozicijskih i situacijskih faktora u objašnjenju učestalosti konzumacije cigareta i alkohola

Kako bismo ispitali odnos između osobina ličnosti i uloge roditelja i prijatelja u objašnjenju učestalosti konzumacije cigareta i alkohola adolescenata u dvije vremenske točke, provedene su četiri hijerarhijske regresijske analize. U prvi korak analize uvršteni su dob i spol, u drugi korak osobine ličnosti, a u treći korak socijalni faktori (učestalost konzumacije roditelja/prijatelja, kao i njihove reakcije). Kriterijske varijable bile su učestalost konzumacije cigareta/alkohola u T1 i T2.

● **TABLICA 4**
Koeficijenti korelacija između prediktorskih i kriterijskih varijabli uključenih u istraživanje (konzumacija cigareta)

U Tablici 4 i 5 prikazani su koeficijenti korelacija između prediktorskih varijabli (dob, spol, osobine ličnosti, uloga roditelja i prijatelja) i kriterijskih varijabli (učestalost konzumacije cigareta i alkohola u T1 i T2) uključenih u istraživanje.

Varijable	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1 Spol	-0,08	0,09	0,22*	0,09	0,10	0,18*	0,02	-0,08	-0,03	0,10	0,18*	0,08
2 Dob	-	0,17	-0,01	0,24**	-0,09	-0,20*	-0,03	-0,01	-0,02	-0,12	-0,01	-0,16
3 Otvorenost	-	-	-0,13	0,05	0,09	0,05	0,05	0,03	-0,04	0,06	0,06	-0,15
4 Savjesnost	-	-	-	-0,07	-0,05	0,33**	-0,08	-0,13	-0,04	-0,06	-0,16	-0,11
5 Neuroticizam	-	-	-	-	-0,37**	-0,28**	-0,09	-0,01	0,05	-0,05	0,16	0,11
6 Ekstraverzija	-	-	-	-	-	0,05	0,16	0,14	-0,13	0,09	0,09	0,11
7 Ugodnost	-	-	-	-	-	-	0,02	-0,02	0,07	0,06	-0,15	-0,06
8 Konzumacija cigareta – prijatelji	-	-	-	-	-	-	-	0,06	0,21*	0,04	0,19*	0,17
9 Konzumacija cigareta – roditelji	-	-	-	-	-	-	-	-	-0,17	0,16	0,21*	0,07
10 Reakcija prijatelja – cigarete	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,27**	0,23*	0,25**
11 Reakcija roditelja – cigarete	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,13	0,23*
12 Konzumacija cigareta T1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,66**
13 Konzumacija cigareta T2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Varijable	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1 Spol	-0,08	0,09	0,22*	0,09	0,10	0,18*	-0,06	0,02	-0,11	-0,01	-0,18	-0,37**
2 Dob	-	0,17	-0,01	0,24**	-0,09	-0,20*	0,12	0,01	0,07	-0,05	0,04	-0,05
3 Otvorenost	-	-	-0,13	0,05	0,09	0,05	0,03	0,06	-0,02	-0,03	-0,01	-0,11
4 Savjesnost	-	-	-	-0,07	-0,05	0,33**	-0,16	-0,22*	0,06	-0,19*	-0,34**	-0,25**
5 Neuroticizam	-	-	-	-	-0,37**	-0,28**	-0,01	0,03	0,02	0,01	0,05	0,14
6 Ekstraverzija	-	-	-	-	-	0,05	0,02	-0,06	-0,13	-0,01	0,05	-0,07
7 Ugodnost	-	-	-	-	-	-	-0,18*	-0,36**	-0,15	-0,07	-0,39**	-0,30**
8 Konzumacija alkohola – prijatelji	-	-	-	-	-	-	-	0,08	0,26**	-0,04	0,35**	-0,06
9 Konzumacija alkohola – roditelji	-	-	-	-	-	-	-	-	-0,06	0,37**	0,39**	0,09
10 Reakcija prijatelja – alkohol	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,26**	0,26**	0,31**
11 Reakcija roditelja – alkohol	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,29**	0,21*
12 Konzumacija alkohola T1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,38**
13 Konzumacija alkohola T2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

● **TABLICA 5**
Koeficijenti korelacija između prediktorskih i kriterijskih varijabli uključenih u istraživanje (konzumacija alkohola)

Iz Tablice 4 vidi se da je korelacija između konzumacije cigareta u T1 i T2 visoka i pozitivna. S konzumacijom cigareta u T1 značajno su pozitivno povezani spol (djevojke učestali-je puše cigarete), konzumacija cigareta prijatelja i roditelja te reakcija prijatelja, a u T2 samo reakcija prijatelja i roditelja.

Kako se iz Tablice 5 vidi, konzumacija alkohola u T1 i T2 značajna je i pozitivna. Savjesnost i ugodnost su negativno, a konzumacija alkohola prijatelja i roditelja te reakcije prijatelja i roditelja pozitivno povezani s konzumacijom alkohola u T1. S konzumacijom alkohola u T2 značajno su negativno povezani spol (mladići učestalije piju), savjesnost i ugodnost te pozitivno reakcija prijatelja i roditelja.

U Tablici 6 prikazani su rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza za kriterijske varijable učestalost pušenja cigareta u T1 i T2.

Učestalost konzumacije cigareta u T1				Učestalost konzumacije cigareta u T2			
Prediktori	β	R^2	ΔR^2	Prediktori	β	R^2	ΔR^2
1 Demografske varijable		0,04	0,04	1 Demografske varijable		0,03	0,03
Spol	0,24**						
2 Osobine ličnosti		0,12	0,08	2 Osobine ličnosti		0,12*	0,09*
				Otvorenost	-0,18*		
				Neuroticizam	0,21*		
3 Socijalni faktori		0,24**	0,12**	3 Socijalni faktori		0,21**	0,09*
Konzumacija cigareta				Reakcija prijatelja			
– roditelji	0,24**			– cigarete	0,20*		
Reakcija prijatelja							
– cigarete	0,28**						

ΔR^2 – doprinos pojedine grupe prediktora objašnjenju varijanci; R^2 – ukupni doprinos objašnjenju varijanci; navedene su samo značajne β iz zadnjega koraka; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

TABLETA 6
Rezultati hijerarhijskih
regresijskih analiza za
kriterijske varijable
učestalost pušenja
cigareta u T1 i T2

Prediktorske varijable ukupno objašnjavaju 24% varijance učestalosti konzumacije cigareta u T1. Jedino socijalni faktori uključeni u treći korak analize, kao grupa prediktora, značajno objašnjavaju varijancu kriterija. Kao pojedinačni prediktor, u prvom koraku analize javlja se spol, pri čemu djevojke u većoj mjeri puše cigarete. U trećem koraku analize konzumacija cigareta roditelja i reakcija prijatelja javljaju se kao pozitivni pojedinačni prediktori konzumacije cigareta u T1, što znači da ako roditelji učestalije konzumiraju cigarete i ako je reakcija prijatelja pozitivnija, to ispitanici u većoj mjeri i sami puše cigarete.

Ispitane prediktorske varijable objašnjavaju ukupno 21% varijance konzumacije cigareta u T2. Osobine ličnosti uvrštene u drugi korak analize značajno objašnjavaju 9% varijance, pri čemu se kao pozitivni pojedinačni prediktor učestalosti konzumacije cigareta u T2 javlja neuroticizam, a negativni otvorenost prema iskustvima. I u ovom slučaju socijalni faktori dodatno objašnjavaju 9% varijance kriterija, pri čemu se reakcija prijatelja javlja kao značajan pozitivni prediktor pušenja cigareta u T2.

U Tablici 7 prikazani su rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza za kriterijske varijable učestalost korištenja alkohola u T1 i T2.

Učestalost konzumacije cigareta u T1				Učestalost konzumacije cigareta u T2			
Prediktori	β	R^2	ΔR^2	Prediktori	β	R^2	ΔR^2
1 Demografske varijable		0,03	0,03	1 Demografske varijable		0,14**	0,14**
				Spol	-0,29**		
2 Osobine ličnosti		0,21**	0,18**	2 Osobine ličnosti		0,25**	0,11**
				Savjesnost	-0,18*		
2 Socijalni faktori		0,40**	0,19**	3 Socijalni faktori		0,35**	0,10*
Konzumacija alkohola – roditelji	0,29**			Reakcija prijatelja – alkohol	0,32**		
Konzumacija alkohola – prijatelji	0,24**						
Reakcija prijatelja – alkohol	0,18*						

ΔR^2 – doprinos pojedine grupe prediktora objašnjenju varijanci; R^2 – ukupni doprinos objašnjenju varijanci; navedene su samo značajne β iz zadnjega koraka; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

TABLETA 7
Rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza za kriterijske varijable učestalost uživanja alkohola u T1 i T2

Ispitani skup varijabli značajno objašnjava 40% varijance učestalosti konzumacije alkohola u T1. Osobine ličnosti uvrštene u drugom koraku analize kao skup varijabli značajno objašnjavaju 18% varijance kriterija, pri čemu se u tom koraku izdvajaju kao negativni prediktori savjesnost ($\beta = -0,21$, $p < 0,05$) i ugodnost ($\beta = -0,32$, $p < 0,01$), iako se njihov pojedinačni doprinos gubi u trećem koraku analize zbog povezanosti navedenih osobina ličnosti s konzumacijom prijatelja i roditelja (Tablica 4). Socijalni faktori, kao skup varijabli uključenih u trećem koraku analize, značajno objašnjavaju dodatnih 19% varijance pijenja alkohola, a kao pojedinačni pozitivni prediktori javljaju se konzumacija alkohola u prijatelja i roditelja te reakcija prijatelja na konzumaciju alkohola.

Što se tiče učestalosti konzumacije alkohola u T2, ispitane varijable značajno objašnjavaju 35% varijance kriterija. Sva tri koraka analize statistički su značajna; varijable u prvom koraku objašnjavaju 14% varijance kriterija, pri čemu se kao pojedinačni prediktor javlja spol (mladići učestalije piju alkohol). Osobine ličnosti dodatno objašnjavaju 11% varijance kriterija, a kao pojedinačni negativan prediktor u trećem koraku javlja se savjesnost. Ugodnost, koja je u drugom koraku bila značajan negativan prediktor ($\beta = -0,19$, $p < 0,05$), u zadnjem više nije. Varijable u trećem koraku dodatno objašnjavaju 10% varijance, a kao pojedinačni pozitivni prediktor konzumacije alkohola u T2 dobiva se reakcija prijatelja.

RASPRAVA

Konzumacija cigareta i alkohola štetna su zdravstvena ponašanja i vrlo je važno identificirati faktore koji su s njima povezani. Cilj je ovoga istraživanja bio ispitati ulogu dispozicijskih i socijalnih faktora u objašnjenju učestalosti konzumacije cigareta i alkohola mjerenu u dvije vremenske točke u razmaku od dvije godine.

Dobiveni rezultati općenito pokazuju da ispitani adolescenti učestalije puše i piju alkohol u starijoj dobi, što je u skladu s nalazima koji se navode u literaturi (npr. Haug i sur., 2013). Što se spolnih razlika u konzumaciji cigareta tiče, iako se uočava učestalije pušenje cigareta kod djevojaka. Ta razlika nije statistički značajna. Rezultati dosad provedenih istraživanja ne daju jednoznačne rezultate, a podaci dobiveni na reprezentativnom uzorku ispitanika iz Hrvatske (Glavak Tkalić i sur., 2013) upućuju na učestaliju konzumaciju cigareta kod muškaraca. Mogući razlog nepodudaranja rezultata ovoga istraživanja s rezultatima Glavak Tkalić i suradnika (2013) može se djelomično pripisati relativno malom uzorku našega istraživanja, ali i relativno mladoj dobi ispitanika u kojoj nije uspostavljen stabilan obrazac konzumacije cigareta.

Iako neka istraživanja (npr. Witt, 2007) pokazuju da u razdoblju adolescencije postoji sličan obrazac učestalosti pijenja alkohola kod djevojaka i mladića, rezultati ovoga istraživanja pokazuju da mladići češće piju alkohol od djevojaka. Takvi nalazi ne iznenađuju, jer neka istraživanja upućuju na slične rezultate (npr. Glavak Tkalić i sur., 2013; Haug i sur., 2013). Razni istraživači naglašavaju da kod objašnjenja spolnih razlika vezanih uz pijenje treba voditi računa o različitoj motivaciji konzumacije alkohola. Kod muškaraca ona je način suočavanja sa stresnim i neugodnim situacijama, a kod žena ona služi kao način regulacije emocija (npr. Piko i sur., 2007). Osim toga, treba uzeti u obzir i postojanje spolnih razlika u konzumaciji raznih vrsta alkoholnih pića (npr. Anderson, 1984).

Dobiveni rezultati djelomično potvrđuju postavljenu hipotezu o tome da će osobine ličnosti imati efekte na konzumaciju alkohola i cigareta u obje vremenske točke. Efekti osobina ličnosti dobiveni su za konzumaciju alkohola u T1 i T2 te za konzumaciju cigareta u T2. Iako osobine ličnosti predstavljaju stalnu predispoziciju za niz ponašanja, pa tako i rizičnih, njihov pojedinačni efekt izraženiji je u konzumaciji u drugoj točki mjerenja, kada se vjerojatno može govoriti o već uspostavljenom, stabilnijem obrascu rizičnih ponašanja. Među promatranim osobinama ličnosti dobiveni su efekti neuroticizma i otvorenosti prema konzumaciji cigareta te savjesnosti prema konzumaciji alkohola. Adolescenti koji imaju izraženiji neuroticizam učestalije puše cigarete. Ovaj je tip povezanosti u skladu s rezultatima drugih autora (npr. Harakeh,

Scholte, Vries i Engels, 2006; Munafò, Zetteler i Clark, 2007) i može se objasniti obrascima ponašanja koji karakteriziraju neuroticizam u odrasloj dobi. Tako učestalije i intenzivnije doživljavanje neugodnih emocionalnih stanja i poteškoće u suočavanju sa stresnim situacijama dovode do učestalije konzumacije cigareta (Martin i Sher, 1994; McCrae i Costa, 1999), odnosno osobe s visokim neuroticizmom – kako bi smanjile napetost i anksioznost – češće puše cigarete. Rezultati istraživanja o ulozi otvorenosti prema iskustvima u rizičnom ponašanju adolescenata nisu konzistentni (Lounsbury i sur., 2004; Markey i sur., 2003; Shadel i sur., 2000). Ovdje dobiveni podaci govore o otvorenosti prema iskustvima kao negativnom prediktoru konzumacije cigareta, ali ne i alkohola. Iako visoku otvorenost prema iskustvima karakterizira povećana znatiželja, imaginacija, želja za promjenom i raznolikim iskustvima te nekonvencionalna vjerovanja, moguće je da adolescentima koji postižu visok rezultat na ovoj skali konzumacija cigareta ne znači izazov ni željeno ponašanje. Moguće je i to da pojedinci s visokom otvorenosti prema iskustvima traže više mentalnih i spiritualnih iskustava, a ne tjelesne stimulacije koju im pružaju rizična zdravstvena ponašanja (Vollrath, Knoch i Cassano, 1999).

Niska savjesnost pokazala se pozitivnim prediktorom konzumacije alkohola kod adolescenata, što je prema literaturi već uobičajen obrazac povezanosti (npr. Markey i sur., 2001, 2003). Adolescenti s niskom savjesnosti mogu se opisati kao nepouzđani, slabo organizirani te sa slabom kontrolom impulsa i predstavljaju ranjivu skupinu podložnu rizičnim zdravstvenim ponašanjima.

Podaci iz korelacijske matrice, kao i rezultati značajnosti prediktora iz drugoga koraka hijerarhijske regresijske analize, upućuju na važnost ugodnosti prema konzumaciji alkohola, što je u skladu s podacima iz literature. Efekt ugodnosti izgubio se kada su u analizu uključeni socijalni faktori (roditelji i prijatelji), što je možda posljedica povezanosti konzumacije alkohola kod roditelja i prijatelja s ugodnosti; učestaliju konzumaciju alkohola kod roditelja i prijatelja percipiraju oni adolescenti koji imaju manje izraženu osobinu ugodnosti. Ugodnost se najčešće konceptualizira kao globalna latentna varijabla koja spaja specifične tendencije i ponašanja, kao što su ljubaznost, suradnja i sklonost pomaganju, stoga je moguće da adolescenti s izraženijom crtom ugodnosti daju socijalno poželjnije odgovore i nastoje prikazati roditelje i prijatelje na pozitivniji način.

Ovdje dobiveni rezultati o povezanosti osobina ličnosti i rizičnih ponašanja govore o važnosti prihvatanja vremenskih okvira u razmatranju odnosa između osobina ličnosti i rizičnih zdravstvenih ponašanja, ali i važnosti razlikovanja o ko-

jim se rizičnim ponašanjima radi. Osim toga, valja naglasiti da su dobivene dosta niske vrijednosti standardiziranih regresijskih koeficijenata, stoga bi navedene odnose trebalo dodatno provjeriti u nekim budućim istraživanjima.

Potvrđena je hipoteza da će socijalni faktori značajno objašnjavati ispitana rizična zdravstvena ponašanja povrh osobina ličnosti. Socijalni faktori imaju ulogu u konzumaciji cigareta i alkohola u obje točke mjerenja. U prvoj točki mjerenja važnu ulogu u učestalosti rizičnih ponašanja adolescenata imaju i roditelji i prijatelji. Uloga roditelja ovdje se ističe samo u kontekstu ranijih obrazaca konzumacije cigareta i alkohola, što upućuje na odgovornost roditelja za početak rizičnih zdravstvenih ponašanja kod njihove djece adolescentne dobi. Važnost roditeljskih ponašanja, ali ne i reakcija, za rizična zdravstvena ponašanja još jednom potkrepljuje veću važnost roditelja kao modela nego kao izvora verbalnog odobravanja/neodobravanja, što je u skladu s teorijama socijalnog učenja. Međutim, opseg u kojem će roditelji biti modeli ponašanja za adolescente ovisi i o kvaliteti odnosa između roditelja i djeteta (Maggi i sur., 2014). Kako adolescenti postaju stariji, utjecaj roditelja gubi se, dok utjecaj prijatelja ostaje (npr. Ary i sur., 1993; Duncan i sur., 1994). Jedno od mogućih objašnjenja može biti u činjenici da kako adolescenti odrastaju, sve više vremena provode s vršnjacima (Kokkevi i sur., 2007). Osim toga i roditeljski utjecaj s vremenom postaje kvalitativno drugačiji od prijateljskoga; prijatelji jače utječu na izbor životnoga stila (npr. rizična ponašanja), dok roditelji više utječu na razvoj vrijednosti i životnih ciljeva (Ennet i Bauman, 1991; Gerard i sur., 1999). Isto tako, moguće je da u oblikovanju vrijednosti roditelji utječu i na izbor prijatelja svoje djece, pa je roditeljski utjecaj u starijoj dobi prisutan posredno. Prijatelji su važni za dobru prilagodbu, razvoj identiteta i različitih sposobnosti (Berndt, 2002; Sullivan, 1953; Vitaro, Boivin i Bukowski, 2009), uključivanje i održavanje određenih ponašanja, pa tako i rizičnih (Kokkevi i sur., 2007; Siziya i sur., 2007). Longitudinalna istraživanja pokazuju da je ključan proksimalni rizični faktor ako adolescenti imaju prijatelja koji se rizično ponaša (npr. Curran i sur., 1997; Mercken, Steglich, Sinclair, Holliday i Moore, 2012). Rizično ponašanje prijatelja utječe na adolescente izravno oponašanjem, socijalnim potkrepljenjem i sankcijama ili neizravno oblikovanjem kognicija vezanih uz rizična ponašanja (npr. stavovi, očekivanja vezana uz posljedice rizičnih ponašanja). Međutim, još nije potpuno jasno utječu li vršnjaci na rizična zdravstvena ponašanja ili adolescenti koji se rizično zdravstveno ponašaju traže društvo sebi sličnih pojedinaca.

Ispitivanje uloge dispozicijskih i socijalnih faktora mjerenih u obje vremenske točke u objašnjenju učestalosti konzumacije cigareta i alkohola kod adolescenata upućuje na nekoli-

ko zaključaka. Usporedbom postotaka objašnjene varijance može se uočiti da promatrani skup varijabli bolje objašnjava konzumaciju alkohola nego konzumaciju cigareta te da su efekti veći u prvoj točki mjerenja. Efekti osobina ličnosti dobiveni su za konzumaciju alkohola u obje vremenske točke te samo za konzumaciju cigareta u drugom mjerenju. Socijalni faktori imaju ulogu u konzumaciji u obje točke mjerenja, pri čemu je uloga roditelja veća u prvom mjerenju konzumacije.

Na kraju se treba osvrnuti i na nedostatke ovoga istraživanja. Kao prvo, istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku, a broj ispitanika u drugom dijelu ispitivanja nije velik. U budućim istraživanjima treba početno uključiti veći broj ispitanika, kako bi konačni broj ispitanika bio veći. Jedan od načina na koji se može smanjiti osipanje broja ispitanika jest da ispitanici na upitnike upisuju svoja imena, kako bi se lakše došlo do tih ispitanika i nakon završetka srednje škole. Ovdje je primjena upitnika bila anonimna, kako bi se osigurala veća iskrenost odgovaranja, odnosno smanjila socijalna poželjnost odgovora. Također, jedan od nedostataka vezuje se uz samo ispitivanje učestalosti rizičnih ponašanja roditelja i prijatelja te njihovih reakcija, a koja su procjenjivali sami adolescenti. U budućim istraživanjima trebalo bi uključiti roditelje i prijatelje koji bi sami procjenjivali vlastitu učestalost konzumacije i svoje reakcije na konzumaciju adolescenta. Pri tome treba u obzir uzeti i potencijalno različite efekte stvarnih konzumacija i percepcije konzumacije roditelja i prijatelja u odnosu na konzumaciju kod adolescenta. Naime, nalazi nekih istraživanja govore o tome da je percepcija učestalosti konzumacije cigareta kod prijatelja povezanija s konzumacijom cigareta adolescenta nego stvarna konzumacija prijatelja (Tyas i Pederson, 1998). Također bi trebalo razmatrati zasebno ulogu majki i očeva kao modela za rizično ponašanje, uz istodobno pridavanje važnosti spolu adolescenta, što u ovom istraživanju nije provedeno. Pri procjeni učestalosti rizičnih ponašanja kod roditelja nije se vodilo računa o tome je li navedeno rizično ponašanje prisutno kod jednog roditelja ili kod oba roditelja, a što se može različito odraziti na rizična zdravstvena ponašanja adolescenata. Osim toga, koeficijenti pouzdanosti za dimenzije petofaktorskog upitnika nisu bile visoke. Može se razmišljati o primjeni neke druge skale, kojom bi se dobili pouzdaniji podaci vezani uz ličnost adolescenata. Bilo bi dobro osobine ličnosti ispitati i tijekom longitudinalnoga praćenja, kako bi se kontrolirali efekti osobina ličnosti, odnosno kako bi se vodilo računa o stabilnosti/promjenjivosti osobina ličnosti tijekom adolescencije.

Unatoč navedenim nedostacima, ovo istraživanje ima teorijsku i praktičnu vrijednost. S teorijskog aspekta, rezultati ovoga istraživanja upozoravaju na potrebu povezivanja dva-

ju teorijskih pristupa u ispitivanju rizičnih ponašanja: prvoga koji je usmjeren na osobine ličnosti i drugoga koji se odnosi na ulogu socijalnih faktora u objašnjenju rizičnih ponašanja. Kombinacija ovih dvaju pristupa pruža detaljniji uvid u rizična ponašanja adolescenata i u neposredne i odgođene efekte faktora koji proizlaze iz tih modela. Rezultati ovog istraživanja imaju i praktičnu vrijednost – oni mogu pomoći roditeljima, učiteljima i drugim stručnjacima koji rade s djecom i adolescentima da lakše identificiraju one pojedince s povećanim rizikom prema štetnim zdravstvenim ponašanjima kako bi ih prevenirali. Osim na osobine ličnosti, nalazi ovoga istraživanja upućuju na važnost uloge roditelja (u ranijoj dobi) i prijatelja u oblikovanju rizičnih zdravstvenih ponašanja adolescenata. Prevencija rizičnih zdravstvenih ponašanja upravo kod adolescenata posebno je važna. Naime, ako se s rizičnim zdravstvenim ponašanjima ne započne u adolescenciji, manja je vjerojatnost da će se takva ponašanja javiti i kasnije u životu.

LITERATURA

- Aaron, D. J., Dearwater, S. R., Anderson, R., Olsen, T., Kriska, A. M. i La Porte, R. E. (1995). Physical activity and the initiation of high-risk health behaviors in adolescents. *Official Journal of the American College of Sports Medicine*, 27, 1639–1645. doi:10.1249/00005768-199512000-00010
- Anderson, P. (1984). Alcohol consumption of undergraduates at Oxford University. *Alcohol and Alcoholism*, 19(1), 77–84.
- Ary, D. V., Tildesley, E., Hops, H. i Andrews, J. (1993). The influence of parent, sibling and peer modeling and attitudes on adolescent use of alcohol. *The International Journal of the Addictions*, 28(9), 853–880. doi:10.3109/10826089309039661
- Baban, A. i Craciun, C. (2007). Changing health-risk behaviors: A review of theory and evidence-based Interventions in health psychology. *Journal of Cognitive and Behavioral Psychotherapies*, 7(1), 45–66.
- Bermúdez, J. (1999). Personality and health-protective behaviour. *European Journal of Personality*, 13(2), 83–103. doi:10.1002/(SICI)1099-0984(199903/04)13:2<83::AID-PER338>3.0.CO;2-M
- Berndt, T. J. (2002). Friendship quality and social development. *Current Directions in Psychological Science*, 11(1), 7–10. doi:10.1111/1467-8721.00157
- Berndt, T. J. i Murphy, L. M. (2002). Influence of friends and friendship: Myths, truths, and research recommendation. U R. V. Kail (Ur.), *Advances in child development and behavior* (str. 275–310). San Diego: Academic Press.
- Bhounsule, P., Abughosh, S., Essien, J. E. i Sansgiry, S. (2013). Predictors of cigarette smoking behavior in a cohort of adults in India. *Journal of Behavioral Health*, 2(2), 105–111. doi:10.5455/jbh.20130115021517
- Blanton, H., Gibbons, F. X., Gerrard, M., Conger, K. J. i Smith, G. E. (1997). Role of family and peers in the development of prototypes associated with substance use. *Journal of Family Psychology*, 11(3), 271–288. doi:10.1037/0893-3200.11.3.271

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 24 (2015), BR. 2,
STR. 197-217

KALEBIĆ MAGLIĆA, B.,
MARTINAC ĐORČIĆ, T.:
OSOBI NE LIČNOSTI...

Connor, J. P., George, S. M., Gullo, M. J., Kelly, A. B. i Young, R. M. (2011). A prospective study of alcohol expectancies and self-efficacy as predictors of young adolescent alcohol misuse. *Alcohol and Alcoholism*, 46(2), 161–169. doi:10.1093/alcalc/agr004

Curran, P. J., Stice, E. i Chassin, L. (1997). The relation between adolescent alcohol use and peer alcohol use: A longitudinal random coefficients model. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 65(1), 130–140. doi:10.1037/0022-006X.65.1.130

Dawson, D. (1996). Gender differences in the risk of alcohol dependence: United States, 1992. *Addiction*, 91(12), 1831–1842. doi:10.1046/j.1360-0443.1996.911218317.x

Deković, M. i Raboteg-Šarić, Z. (1997). Roditeljski odgojni postupci i odnosi adolescenata s vršnjacima. *Društvena istraživanja*, 6(4–5), 427–445.

Duncan, T. E., Duncan, S. C. i Hops, H. (1994). The effect of family cohesiveness and peer encouragement on the development of adolescent alcohol use: A cohort-sequential approach to the analysis of longitudinal data. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 55(5), 588–599. doi:10.15288/jsa.1994.55.588

Ennett, S. T. i Bauman, K. T. (1991). Mediators in the relationship between parental and peer characteristics and beer drinking by early adolescents. *Journal of Applied Social Psychology*, 21(20), 1699–1711. doi:10.1111/j.1559-1816.1991.tb00499.x

Ennett, S. T., Bauman, K. E., Foshee, V. A., Pemberton, M. i Hicks, K. A. (2001). Parent-child communication about adolescent tobacco and alcohol use: What do parents say and does it affect youth behavior? *Journal of Marriage and Family*, 63(1), 48–62. doi:10.1111/j.1741-3737.2001.00048.x

European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs – ESPAD (2011). *The 2011 ESPAD report: Substance use among students in 36 European countries*. Dostupno na http://www.espad.org/Uploads/ESPAD_reports/2011/The_2011_ESPAD_Report_FULL_2012_10_29.pdf

Gerrard, M., Gibbons, F. X., Zhao, L., Russell, D. W. i Reis-Bergan, M. (1999). The effect of peers' alcohol consumption on parental influence: A cognitive mediational model. *Journal of Studies on Alcohol*, 13, 32–44. doi:10.15288/jsas.1999.s13.32

Glavak Tkalić, R., Miletić, G. M. i Sakoman, S. (2013). Prevalence of substance use among the general population: Situation in Croatia and comparison with other European countries. *Društvena istraživanja*, 22(4), 557–578. doi:10.5559/di.22.4.01

Green, G., Macintyre, S., West, P. i Ecob, R. (2006). Like parent, like child? Associations between drinking and smoking behaviour of parents and their children. *Journal of Addiction*, 86(6), 745–758. doi:10.1111/j.1360-0443.1991.tb03100.x

Harakeh, Z., Scholte, R. H. J., de Vries, H. i Engels, R. C. M. E. (2006). Association between personality and adolescent smoking. *Addictive Behaviors*, 31(2), 232–245. doi:10.1016/j.addbeh.2005.05.003

Hartup, W. W. (1996). The company they keep: Friendships and their developmental significance. *Child Development*, 67(1), 1–13. doi:10.2307/1131681

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 24 (2015), BR. 2,
STR. 197-217

KALEBIĆ MAGLIĆA, B.,
MARTINAC DORČIĆ, T.:
OSOBI NE LIČNOSTI...

Haug, S., Schaub, M. P., Gross, C., John, U. i Meyer, C. (2013). Predictors of hazardous drinking, tobacco smoking and physical inactivity in vocational school students. *BMC Public Health*, 13, 475. doi:10.1186/1471-2458-13-475

John, O. P. i Srivastava, S. (1999). The big five trait taxonomy: History, measurement and theoretical perspectives. U L. A. Perwin i O. P. John (Ur.), *Handbook of personality* (str. 102–138). New York: The Guilford Press.

Kalebić Maglica, B. i Martinac Dorčić, T. (u tisku). Components of the Prototype/willingness model as concurrent and prospective predictors of adolescents' alcohol consumption. *Journal of Child and Adolescent Substance Abuse*.

Kardum, I., Gračanin, A. i Hudek-Knežević, J. (2006). Odnos crta ličnosti i stilova privrženosti s različitim aspektima seksualnosti kod žena i muškaraca. *Psihološki teme*, 15(1), 101–128.

Kokkevi, A., Richardson, C., Florescu, S., Kuzman, M. i Stergar, E. (2007). Psychosocial correlates of substance use in adolescence: A cross-national study in six European countries. *Drug and Alcohol Dependence*, 86(1), 67–74. doi:10.1016/j.drugalcdep.2006.05.018

Kubička, L., Matějček, Z., Dytrych, Z. i Roth, Z. (2001). IQ and personality traits assessed in childhood as predictors of drinking and smoking behaviour in middle-aged adults: A 24-year follow-up study. *Addiction*, 96(11), 1615–1628. doi:10.1046/j.1360-0443.2001.961116158.x

Lauriola, M. i Levin, I. P. (2001). Personality traits and risky decision-making in a controlled experimental task: An exploratory study. *Personality and Individual Differences*, 31(2), 215–226. doi:10.1016/S0191-8869(00)00130-6

Lounsbury, J. W., Steel, R. P., Loveland, J. M. i Gibson, L. V. (2004). An investigation of personality traits in relation to adolescent school absenteeism. *Journal of Youth and Adolescence*, 33(5), 457–466. doi:10.1023/B:JOYO.0000037637.20329.97

Maggi, S., Lovato, C. Y., Hill, E. M., Johnson, J. L., Ratner, P. A. i Shoveller, J. A. (2014). Adolescents' perceptions of parental influences on their smoking behavior: A content analysis. *Youth & Society*, 46(1), 132–149. doi:10.1177/0044118X11434414

Markey, C. N. (2002). *A longitudinal examination of personality and pubertal development as predictors of girl's psychological and behavioral health*. (Unpublished doctoral dissertation). University of California, Riverside.

Markey, C. N., Ericksen, A. J., Markey, P. M. i Tinsley, B. J. (2001). Personality and family determinants of preadolescents' participation in health-compromising and health promoting behaviors. *Adolescent and Family Health*, 2, 83–90.

Markey, C. N., Markey, P. M., Ericksen, A. J. i Tinsley, B. J. (2006). Children's behavioral patterns, the Five-Factor model of personality and risk behaviors. *Personality and Individual Differences*, 41(8), 1503–1513. doi:10.1016/j.paid.2006.06.007

Markey, C. N., Markey, P. M. i Tinsley, B. J. (2003). Personality, puberty and preadolescent girls' risky behaviors: Examining the predictive value of the five-factor model of personality. *Journal of Research in Personality*, 37(5), 405–419. doi:10.1016/S0092-6566(03)00014-X

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 24 (2015), BR. 2,
STR. 197-217

KALEBIĆ MAGLIĆA, B.,
MARTINAC ĐORČIĆ, T.:
OSOBI NE LIČNOSTI...

Martin, E. D. i Sher, K. J. (1994). Family history of alcoholism, alcohol use disorders and the five-factor model of personality. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 55(1), 81–90. doi:10.15288/jsa.1994.55.81

McCrae, R. R. i Costa, P. T. (1999). A Five-factor theory of personality. U L. A. Pervin i O. P. John (Ur.), *Handbook of personality* (str. 139–153). New York: The Guilford Press.

Mercken, L., Steglich, C., Sinclair, P., Holliday, J. i Moore, L. (2012). A longitudinal social network analysis of peer influence, peer selection, and smoking behavior among adolescents in British schools. *Health Psychology*, 31(4), 450–459. doi:10.1037/a0026876

Munafò, M. R., Zetteler, J. I. i Clark, T. G. (2007). Personality and smoking status: A meta-analysis. *Nicotine & Tobacco Research*, 9(3), 405–413. doi:10.1080/14622200701188851

Nolen-Hoeksema, S. (2004). Gender differences in risk factors and consequences for alcohol use and problems. *Clinical Psychology Review*, 24(8), 981–1010. doi:10.1016/j.cpr.2004.08.003

Piko, B. F. (2006). Adolescent smoking and drinking: The role of communal mastery and other social influences. *Addictive Behaviors*, 31(1), 102–114. doi:10.1016/j.addbeh.2005.04.013

Piko, B. F., Bak, J. i Gibbons, F. X. (2007). Prototype perception and smoking: Are negative or positive social images more important in adolescence? *Addictive Behaviors*, 32(8), 1728–1732. doi:10.1016/j.addbeh.2006.12.003

Pirkle, E. C. i Richter, L. (2006). Personality, attitudinal and behavioral risk profiles of young female binge drinkers and smokers. *Journal of Adolescent Health*, 38(1), 44–54. doi:10.1016/j.jadohealth.2004.09.012

Sarafino, E. P. (1998). *Health psychology*. New York: John Wiley and sons, inc.

Schwarzer, R. (2008). Some burning issues in research on health behavior change. *Applied Psychology*, 57(1), 84–93. doi:10.1111/j.1464-0597.2007.00324.x

Shadel, W. G., Niaura, R., Goldstein, M. G. i Abrams, D. B. (2000). Does the Five Factor Model of personality apply to smokers? A preliminary investigation. *Journal of Applied Biobehavioral Research*, 5(2), 114–120. doi:10.1111/j.1751-9861.2000.tb00068.x

Siziya, S., Rudatsikira, E., Muula, A. S. i Ntata, P. R. T. (2007). Predictors of cigarette smoking among adolescents in rural Zambia: Results from a cross-sectional study from Chongwe district. *Rural and Remote Health*, 7, 728.

Smith, T. W. i Williams, P. G. (1992). Personality and health: Advantages and disadvantages of the Five-Factor Model. *Journal of Personality*, 60(2), 395–425. doi:10.1111/j.1467-6494.1992.tb00978.x

Sullivan, H. S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. New York: Norton.

Swadi, H. (1999). Individual risk factors for adolescent substance use. *Drug and Alcohol Dependence*, 55(3), 209–224. doi:10.1016/S0376-8716(99)00017-4

Trobst, K. K., Herbst, J. H., Masters, H. K. L. i Costa, P. T. (2002). Personality pathways to unsafe sex: Personality, condom use and HIV

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 24 (2015), BR. 2,
STR. 197-217

KALEBIĆ MAGLICA, B.,
MARTINAC DORČIĆ, T.:
OSOBI NE LIČNOSTI...

risk behaviors. *Journal of Research in Personality*, 36(2), 117–133. doi:10.1006/jrpe.2001.2334

Tyas, S. L. i Pederson, L. L. (1998). Psychosocial factors related to adolescent smoking: A critical review of the literature. *Tobacco Control*, 7, 409–420. doi:10.1136/tc.7.4.409

Vitaro, F., Boivin, M. i Bukowski, W. M. (2009). The role of friendship in child and adolescent psychosocial development. U K. H. Rubin, W. W. Bukowski i B. Laursen (Ur.), *Handbook of peer interactions, relationships and groups* (str. 568–588). New York, NY: Guilford Press.

Vollrath, M., Knoch, D. i Cassano, L. (1999). Personality, risky health behavior and perceived susceptibility to health risk. *European Journal of Personality*, 13(1), 39–50. doi:10.1002/(SICI)1099-0984(199901/02)13:1<39::AID-PER328>3.0.CO;2-J

Windle, M. (1994). A study of friendship characteristics and problem behaviour among middle adolescents. *Child Development*, 65(6), 1764–1777. doi:10.2307/1131292

Witt, E. D. (2007). Puberty, hormones and sex differences in alcohol abuse and dependence. *Neurotoxicology and Teratology*, 29(1), 81–95. doi:10.1016/j.ntt.2006.10.013

Personality Traits and Social Factors as Determinants of Alcohol and Nicotine Consumption among Adolescents

Barbara KALEBIĆ MAGLICA, Tamara MARTINAC DORČIĆ
Faculty of Humanities and Social Sciences, Rijeka

The aim of the present study was to explore the role of dispositional and social factors in the frequency of alcohol and cigarette consumption among adolescents measured at two time points, two years apart (T1 and T2). The contribution of the "Big Five" personality traits, perception of alcohol and cigarette consumption in parents and friends as well as perception of parents' and friends' reaction to alcohol and cigarette consumption (at T1 and T2) was examined on a sample of 126 high-school students (mean age 15). The results indicated that a positive reaction received from friends was connected with the frequency of alcohol and cigarette consumption at both time points. The parental role (as a model for consumption) was important only for risky health behavior at T1. Personality traits are significant for alcohol consumption at both measurement points and for cigarette consumption only at T2. The findings are discussed in terms of the importance of parents and friends as models for alcohol and cigarette consumption. The results can help in the identification of individuals who have personality traits related with a higher risk for harmful health behaviors.

Keywords: adolescents, cigarette consumption, alcohol consumption, personality traits, friends, parents